

Zbigniew Janczewski

"Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności", Krzysztof Warchałowski, Lublin 2004 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 48/3-4, 303-307

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jak zeznania świadków, sądowe przyznanie się stron, tzw. *causa simulandi*. Zwraca także uwagę na okoliczności odnoszące się do woli kontrahenta, służące do wypracowania dowodów z domniemania. Na końcu rozdziału ks. Leszczyński przytacza inne tytuły nieważności małżeństwa, pozostające w ścisłym związku z tytułem *exclusio boni fidei*. Chodzi tu o błąd wykluczający wolę, wykluczanie dobra małżonków i zgodę warunkową. Niezwykle cennymi są jego uwagi, odnoszące się do domniemań sędziowskich. Okoliczności poprzedzające zawarcie małżeństwa, a także te, które mu towarzyszą i następują później, ułatwiają sędziemu w odkryciu prawdziwej intencji kontrahenta i rozstrzygnięciu o ważności lub nieważności rozpatrywanego małżeństwa.

W przygotowaniu omawianej monografii autor korzystał ze źródeł prawnych, takich jak Kodeksy Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r., publikacji wyroków Roty Rzymskiej oraz innych ich rodzajów – biblijnych i teologicznych. Cytuje również bogatą literaturę opracowywanego przedmiotu, krajową i zagraniczną (włoską, francuską, angielską). Stosuje metodę historyczno-prawną, dogmatyczno-prawną i analityczno-syntetyczną. Książka zawiera bardzo wnikliwe rozważania i interesujące wnioski. Jest zatem niewątpliwym przyczynkiem do dalszego rozwoju badań kanonistycznych nad problemem *exclusio boni fidei* w kontekście symulacji zgody małżeńskiej.

ks. Zbigniew Janczewski

Ks. Krzysztof Warchałowski, Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Lublin 2004, ss. 412.

Jednym z istotnych tematów zainteresowań współczesnej myśli prawnej są prawa człowieka. Ich idea narodziła się w europejskim kręgu cywilizacyjnym, wyznaczonym przez etykę chrześcijańską, sztukę grecką i rzymską doktrynę prawną. Nabrała ona szczególnego znaczenia w XVIII i XIX wieku, kiedy to prawa człowieka weszły do państwowego porządku prawnego, zyskując przy tym znaczenie społeczne. Jednak zasadniczo kategoria praw człowieka stała się istotnym elementem życia społecznego po zakończeniu bolesnych doświadczeń II wojny światowej. Odpowiedzią na nie były nowe międzynarodowe instytucje i mechanizmy prawne, stojące na straży lepszej niż dotychczas ochrony praw człowieka. W takim kontekście pojawiło się prawodawstwo międzynarodowe, zawierające normy dotyczące praw człowieka, o charakterze globalnym oraz regionalnym.

Problematyką tą, w zakresie prawa do wolności myśli i sumienia zajmuje się ks. Krzysztof Warchałowski w swojej książce, zatytułowanej „Prawo do wolności myśli sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności”, a wydanej nakładem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jest on wykładowcą na Wydziale Prawa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz sędzią Warszawskiego Sądu Metropolitalnego. Celem jego opracowania jest, jak pisze we wstępie, całościowe ujęcie materialnych gwarancji wolności religijnej, zawartych w Konwencji Europejskiej oraz ich interpretacja wypływająca z orzecznictwa organów konwencyjnych.

Publikacja składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii i streszczeń w językach angielskim, francuskim i niemieckim, a także spisu treści. Wszystkie rozdziały są zakończone wnioskami, będącymi zgrabnym podsumowaniem przeprowadzanych w nich analiz. Bibliografia jest bogata i wyczerpująca, oparta na dokumentacji źródłowej, a także literaturze międzynarodowej i polskiej. Cała publikacja liczy czterysta dwanaście stron druku.

Zamieszczone w książce rozdziały dotyczą trzech grup zagadnień. Pierwszą stanowi rozdział pierwszy, traktujący o ochronie wolności religijnej, w ujęciu historycznym. Grupę drugą – rdzeń pracy – tworzą rozdziały od drugiego do siódmego, omawiające w sposób bezpośredni prawo do wolności myśli, sumienia i religii, gwarantowane przez Konwencję Europejską. Do trzeciej grupy zagadnień należy rozdział ósmy, który (będąc pisany u progu wstąpienia Polski do państw wspólnoty Unii Europejskiej) prezentuje ochronę interesującej nas wolności w prawie traktatowym oraz deklaracjach Unii.

Przejdźmy zatem do zaprezentowania kolejnych rozdziałów. Pierwszy z nich nosi tytuł: „Geneza ochrony prawa do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności”. Autor przedstawia tutaj rozwój historyczny gwarancji wolności religijnej. Zauważa, iż pierwsze akty tego rodzaju w porządku wewnętrznym państw, pochodzą z okresu Cesarstwa Rzymskiego. Do ich powstania w poważny sposób przyczyniło się chrześcijaństwo. Było ono nowym nurtem głoszącym poszanowanie prawa do wolności religijnej, opartym na Ewangelii i prawie naturalnym. Wolność taka wynika z Bożego Objawienia, ale jest też rozpoznawalna za pomocą ludzkiego rozumu. Pod wpływem nauki chrześcijańskiej, cesarz Konstantyn Wielki, w roku 313 wydał akt ochrony wolności religijnej w państwie – Edykt Mediolański. Podobne gwarancje wolności religijnej, przyniosło dopiero ponad tysiąc lat później Oświecenie. Tutaj poszanowanie wolności religijnej znalazło swoje prawne gwarancje między innymi w polskiej Konstytucji 3 maja. Natomiast pierwszą umową międzynarodową, chroniącą wolność religijną, kładącą kres wojnom religijnym w Niemczech, był tzw. pokój augsburski. Działania zmierzające do ochrony praw człowieka, w tym prawa do

wolności religijnej, za pośrednictwem konwencji międzynarodowych, doprowadziły do uchwalenia 10 grudnia 1948 r. przez Organizację Narodów Zjednoczonych Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Stała się ona później wzorcem dla Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

W rozdziale drugim swojej książki autor zajął się zakresem podmiotowym ochrony prawa do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Artykuł 9 tego dokumentu gwarantuje takie prawo każdemu człowiekowi. Ma ono swoje źródło w niezbywalnej godności człowieka, która nie może być ograniczona do kręgu obywateli danego państwa. Państwo jest zobowiązane do zagwarantowania tego prawa każdemu, kto znajduje się pod jego rzeczywistą władzą i odpowiedzialnością. Wśród osób fizycznych, konwencja wyróżnia w sposób szczególny rodziców, posiadających prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi. W toku praktyki procesowej poszczególne organy konwencyjne, dokonując interpretacji celowościowej, rozszerzyły zakres podmiotowy omawianego prawa o korporacje, ponieważ Kościoły i inne stowarzyszenia o charakterze religijnym, wnosząc powództwo, czynią to w imieniu i dla swoich członków. Stąd instytucje te otrzymały formalną legitymację do kierowania skarg o naruszenie artykułu 9 Konwencji.

Kolejny rozdział omawia przedmiotowy zakres ochrony interesującego nas prawa. Zawiera ono dwa główne uprawnienia. Pierwsze umożliwia zmianę religii lub przekonań. Wolność ta nie podlega ograniczeniom wynikającym z artykułu 9, stanowiąc gwarancję autonomii jednostki wobec próby narzucenia światopoglądu lansowanego przez państwo. Drugie uprawnienie, to wolność okazywania swojej przynależności religijnej i przekonań w sposób indywidualny lub zbiorowy, publicznie, w kręgu wyznawców, lub prywatnie.

Istnieją cztery formy prawa do uzewnętrzniania religii oraz przekonań. Pierwszą z nich jest uprawnienie do kultu. W zakres czynności kultowych chronionych artykułem 9 wchodzi: modlitwa, nabożeństwa, sprawowanie liturgii. Drugą formą jest nauczanie, trzecią praktykowanie religii, zaś ostatnią – czynności rytualne.

W następnym rozdziale autor przedstawia granice wolności myśli, sumienia i religii w analizowanej Konwencji Europejskiej. Prawo dotyczące tek kwestii może być ograniczane tylko w zakresie jednego z głównych uprawnień, z niego wypływających. Ograniczenia owe nie dotyczą wolności myśli i sumienia, ani prawa do zmiany religii czy przekonań, mających charakter absolutny. Wprowadzane ograniczenia pozwalają utrzymać równowagę między prawami jednostki a szerszymi interesami społeczeństwa demokratycznego jako całości, w przypadkach, gdy mogą one stanąć w konflikcie ze sobą. Wprowadzanie takich ograniczeń mieści się w kompetencjach państwa, korzystającego z dosyć szerokiego marginesu swobody.

Władze krajowe mają bowiem ciągle i bezpośredni kontakt z problemami, które tam istnieją, potrafiąc lepiej ocenić potrzebę i zakres koniecznych regulacji. Korzystanie przez państwo z posiadanego marginesu uznania, idzie jednak w parze z kontrolą dokonywaną przez organy Konwencji Europejskiej.

Piąty rozdział książki analizuje ochronę prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi. Konwencja Europejska nie zawiera przepisu gwarantującego prawa rodziców w dziedzinie edukacji. Gwarancje te znajdujemy dopiero w Protokole nr 1 do Konwencji, z dnia 20 marca 1952 r. Rodzice, dający swojemu potomstwu życie, są na pierwszym miejscu uprawnieni, z mocy prawa naturalnego, do wychowania dzieci zgodnie z posiadanymi przekonaniem. Skoro więc rodzice mają w stosunku do państwa prawo pierwotne, mogą domagać się respektowania ich przekonań, przy wywiązywaniu się z obowiązku względem dzieci. Artykuł 2 pierwszego Protokołu Dodatkowego udziela rodzicom gwarancji, że w ramach państwowego systemu oświaty, wychowanie i nauczanie ich dzieci odbywać się będzie zgodnie z ich przekonaniem religijnymi lub filozoficznymi. Ma to odniesienie do całego programu nauczania publicznego, dotycząc zarówno jego treści jak i metod. Ponadto artykuł ten zapewnia prawo do zakładania i prowadzenia szkół prywatnych. Podlega jednak ono regulacjom ze strony państwa, dla zapewnienia właściwego poziomu kształcenia. Utrzymanie monopolu państwowego w sferze szkolnictwa, stoi zatem w sprzeczności z prawem rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem.

W rozdziale szóstym omawianej książki znajdujemy swego rodzaju odniesienie prawa do wolności myśli, sumienia i religii do innych praw i wolności, które zawiera Konwencja Europejska. Normy dotyczące wolności myśli, sumienia i religii stanowią *lex specialis* w stosunku do prawa do życia prywatnego. W zakresie życia prywatnego każdej jednostki, wchodzi wolność religijna. Każda osoba ma zatem prawo do przeżywania swojej religii bądź przekonań, w sposób zgodny z własnym życzeniem, niedostępny dla innych i wolny od wszelkiej ingerencji. Jest to również *lex specialis* w stosunku do życia rodzinnego. Każdy człowiek może bowiem w sposób niezakłócony przeżywać swoją religijność w gronie rodzinnym, wspólnie z najbliższymi.

Drugim prawem skorelowanym z wolnością religijną jest prawo do wolności wypowiedzi. Organy Konwencyjne przypominają jednak, że każda osoba z niego korzystająca ma obowiązek i odpowiedzialność unikania wypowiedzi, obrażających innych i naruszających ich prawa. Prawo do wolności myśli, sumienia i religii pozostaje także w relacji z prawem do wolności gromadzenia się i zrzeszania. Należą one do zbiorowych i społecznych praw człowieka i jako takie są często uzupełnieniem praw indywidualnych. Kościoły i związki wyznaniowe stanowią zrzeszenia w rozumieniu artykułu 11 Konwencji.

Zakaz dyskryminacji z powodu przekonań religijnych, to problematyka podjęta w rozdziale siódmym recenzowanej książki. Równość to jeden z zasadniczych elementów praw człowieka, wynikający ze zrównania godności wszystkich ludzi. Postulat równości znajduje swoje dookreślenie w zakazie dyskryminacji. Konwencja Europejska w artykule 14 nie zawiera obowiązku niedyskryminacji, ograniczając się jedynie do praw i wolności człowieka. Posiada zatem charakter subsydiarny względem innych artykułów gwarantujących poszczególne prawa i wolności. Niedyskryminacja jest więc tutaj zasadą, a nie prawem.

Ostatni z rozdziałów został zatytułowany: „Ochrona prawa do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności a prawo Unii Europejskiej”. Akty wydane przez organy Unii Europejskiej, mające szczególne znaczenie w zakresie praw osoby ludzkiej można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należy prawo traktatowe, a więc akty prawne wiążące, do drugiej należą deklaracje, czyli umowy nie mające charakteru prawnie obowiązującego. Zmiana struktury organizacyjnej Wspólnot Europejskich w Unię Europejską w dużym stopniu przyczyniła się do ewolucji prawa wspólnotowego, w kierunku większego określenia stanowiska Wspólnoty względem praw człowieka. Zmiany wprowadzane w podstawach traktatowych przyczyniły się do składania deklaracji o poszanowaniu przez Unię statusu prawnego Kościołów, stowarzyszeń, wspólnot religijnych i światopoglądowych, co stało się równocześnie symptomem poszerzenia przez prawo unijne gwarancji wolności religijnej o zakres instytucjonalny. Natomiast niedawne poszerzenie Unii o kraje Europy Środkowowschodniej było kolejnym impulsem dla podwyższenia standardu ochrony praw człowieka, czego wyrazem stało się przyjęcie Karty Praw Podstawowych, integralnej części przyszłego Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej. W porównaniu do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, akty te poszerzają gwarancje ochrony wolności religijnej.

Omawianą pozycję można uznać za niezwykle interesującą w dobie integracji naszego państwa z Unią. W krajowej literaturze przedmiotu istnieją jedynie opracowania monograficzne dotyczące innych praw gwarantowanych przez Konwencję Europejską, takich jak prawo do swobody wypowiedzi, czy do posiadania własności. Książka wypełnia więc poważną lukę istniejącą w polskiej literaturze prawniczej. Ukazuje głęboką ewolucję, jaką przeszło wspólnotowe prawo europejskie od zajmowania się wyłącznie sprawami gospodarczymi i administracyjnymi po szerokie gwarancje, dotyczące praw człowieka, w tym prawa do wolności religijnej. Wymiar gospodarczy ludzkiego życia, a także kultura, pozostają bowiem ze sobą we wzajemnym oddziaływaniu. Funkcję państwa stanowi tutaj ich ochrona i zapewnienie realizacji.